

ՆՇԱՆԱԿՈՐ
ԲՈԼՇԵՎԻԿՆԵՐԻ
ԿՅԱՆՔԸ

ԸՆԿԵՐ ՍԵՐԳՈՆ

087 . 1

F-42

ՊԵՏՇՐԱՏ

ՀԱՅԿԱՍՏԱՆԻ ԲԱՐՈՒՆԴԱՆԻ ՄԱՐԶԻ

23 JUN 2009

087.1

F-42

ար

Ս. ԲԵԶՐՈՐՈՂՈՎ

ԸՆԿԵՐ ՍԵՐԳՈՆ

Երտեսք և միջին տարիքի համար

Թարգմ. Ա. Ղարազյուլյան

Գ Ե Տ Հ Ր Ա Տ

ՀԱՅԿԿ ԿԻՑ ՄԱՆԿԱՊԱՏԱՆԵԿԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԲՍԺԻՆ
Յ Ե Վ Ա Ն

1938

ՊԱՏՄԱՎԱԾՔՆԵՐ ԳՐԻԳՈՐԻՅ ԿՈՆՍՏԱՆՏԻՆՈՎԻԶ
ՈՐՋՈՆԻԿԻԶԵՑԻ ԿՅԱՆՔԻ ՄԱՍԻՆ

1. „ԽԱՂՈՂԻ ԶԱՄԲՅՈՒՂԸ“

Գնացքը սլանում էր դեպի հյուսիս: Հեռու՝ հետե-
վում մնացին դղրդացող, ծխոտված տունները, վո-
րոնց մեջ չողբեքարչը սրբնթաց ներս էր թռչում կատա-
ղի, խռպոտ սուլոցով: Հետևում մնացին և՛ գորշ զառի-
թափերը, և՛ կավձի փուլերը, և՛ լեռների թեթև զառի-
վայերը՝ ծածկված ծաղկող բալինիներով և դարնա-
նային հյուսթալի խոտով: Գնացքը դղրդալով անցավ
փրփրալից պղտոր լեռնային վտակների վրայով գցված
կամուրջներով, չընկալալից կաղնուտով և տոնիներով
ծածկված՝ Կովկասի վերջին լեռնաճյուղերը և դուրս
թռավ դեպի ազատ, ընդարձակ տափաստանը:

Յեվ, գնացքից առաջ ընկներով, դարնանային հող-
մից զընդացող բարակ հաղորդալարերով սլանում էր
տափաստանի վրայով հեռագիրը. «Ռոստով Դոնի վրա
Ժանդարմական վարչության ռոտմիստր Սուսլովին
յերբորդ կարգով խաղողի զամբյուղ դիմավորեցեք
77679 վագոնը Զայչիկ»:

Գնացքն անցավ Ռոստովը և սլանում էր քա-
րածխի փոշույց սևացած, ցանցկեն բրեմսերգների
(արգելակասարք), ծխապատ գործարանների և Դոն-
բասի աղուտային, արևից կիզված բլրակների մոտով:
Յեվ դարձյալ, գնացքից առաջ անցներով, հաղորդալա-
րերով թռչում էր հեռագիրը. «Նարկով Ժանդարմա-
կան վարչության ռոտմիստր Սապոժնիկովին յերբորդ
կարգով խաղողի զամբյուղը դիմավորեցեք 77679 վա-
գոն Բիժիկ»:

Գնացքն արդեն անցել էր Կուրսկը և ամբողջապես

2945
38

ապիտակ փոշով ծածկված՝ մոտենում եր Տուրային, յերբ Տուրայի հեռագրիչն ընդունեց և հորանջելով թըխ-
թըխկացրեց և իր հերթին հաջորդ կայանին հաղորդեց
անցողիկ հեռագիրը. «Մոսկվա Պահնորդական բաժին
արագընթաց 5 բիս վազոնում յերրորդ կարգի 77679
խաղողի զամբյուղը ուղեկցում է Զայկան կազմակեր-
պեցեք դիմավորումը չուտ փչացող և ոտամխտոր Սա-
պոժնիկով»:

Գնացքը հասավ Մոսկվա: №77679 վազոնից, իրար
հրելով ու աղմկելով, դուրս յեկան ճամբորդները
պարկերով, կապոցներով, սունդուկներով և արկե-
րով:

Ո՞ր է, հապա, խաղողի զամբյուղը: Ճանապարհին
կորե՞լ է, ինչ է: Վոչվոք վազոնից դուրս չբերեց խա-
րի մեջ կարած զամբյուղ, խաղողի զամբյուղ:

Ահա, վերջապես, վազոնի հարթակից իջավ վեր-
ջին ճանապարհորդը— բարձրահասակ, վայելչակազմ
մի յերիտասարդ, համարյա պատանի: Նա հագած ու-
ներ աչնանային սև վերարկու: Քիչ թեք ծածկած գլը-
խարկի տակից դուրս ելին թափվել նրա խիտ, գանգուր
մազերը: Նա թեթև ցատկեց ասֆալտե պլատֆորմի
վրա և յուր շագանակագույն փայլուն աչքերով ու-
րախ նայելով շուրջը՝ սղալեց սև բեղերը:

Յերկու հոգի, վորոնք մինչ այդ անտարբեր ու
հանդարտ կանգնած էին, կայարանի պատին հենված,
անմիջապես ցնցվեցին և արմունկներով հրեցին իրար:

Ամբողջ ուրը, ուր ել վոր գնար, վոտով կամ կառ-
քով, այդ սևահեր գվարթ պատանին, նրա հետևից
կրնկակոխ, գաղտագողի գնում էին գնացքի մոտ
նրան դիմավորող յերկու հոգին:

Յերեկոյան նրանք ուղեկցեցին նրան Նիկոլաևյան
կայարանը, և յերբ գնացքը շարժվեց, նրանցից մեկը
ցատկեց վերջին վազոնի վոտնակի վրա, իսկ մյու-
սը վազեց հեռագրատուն և հեռագիր տվեց. «Պետեր-
բուրգ Պահնորդական բաժին 2 գնացքով 372 վազոնով

խաղողի զամբյուղ ուղեկցում է Շչուկան դիմավո-
րեցեք»:

Պետերբուրգում «խաղողի զամբյուղը» դիմավորե-
ցին՝ ինչպես հարկն եր... բանտի սև կառեթով գվարթ
պատանուն տարան Գորոխովյան փողոց՝ պահնորդա-
կան բաժինը:

Պատանին հանգիստ եր ու գվարթ: Արևելյան փա-
փուկ ակցենտով նա ասում եր իր ձեռքերը բռնող հե-
տախույժներին.

— Դու գգույշ յեղի՛ր, խնդրում եմ, ինչո՞ւ յես ինձ
բռնել: Յես քեզ չեմ ճանաչում, դու իմ ընկերը չես:

Նա ներկայացրեց անձնագիրը. «Հասան Նալ-
բուղ ողլի Հյուսեյինով, Թիֆլիսի նահանգի Բորչալվի
գավառի Սարվան գյուղի բնակիչ»:

Անձնագիրը ճիշտ
եր, այնուամենայնիվ պատանուն բանտ նստեցրին, իսկ
Սարվան գյուղի ուրյադնիկին հեռագրեցին. Սարվան
գյուղում կա՞ր աղւյթ այսպիսի բնակիչ—Հասան Նալ-
բուղ ողլի Հյուսեյինով:

Յերկու որից պատասխան յեկավ, աղւյթի բնա-
կիչ կա:

Սա՛ ինչ բան է: Յերկու ամիս է, վոր այս մարդուն
հետևում էինք թե՛ Պետերբուրգում, թե՛ Թիֆլիսում
և թե՛ Բազում... ահա նա նորից յեկել է Պետեր-
բուրգ: Նա թափառում է ամբողջ Ռուսաստանում,
յերևում է, վոր ընկած-յեկած տղա յե,— իսկ այժմ
բանից դուրս է գալիս, վոր դա ինչ-վոր Նալբուղ
Հյուսեյինով է, կովկասյան աղքատիկ գյուղի խա-
ղաղ բնակիչ:

Դարձյալ հեռագիր է սլանում դեպի Սարվան գյու-
ղ՝ յե՞րբ է Հյուսեյինովը մեկնել և ո՞ր:

Յերկու որից պատասխան է գալիս. յերբեք վոչ մի
տեղ չի մեկնել, տանը նստած պանիր է պատրաստում:
Հյուսեյինովը տանը նստած՝ պանիր է պատրաս-
տում: Իսկ ո՞վ է սա:

Միայն յերկու շաբաթվա մանրադնին աշխատան-

քից հետո՝ մատներն արտատպումից, լուսանկարներից, նշաններից, հետախույզների և պրովոկատորների ղեկավարներից — պահնորդները վերջապես «պարզեցին» անհայտին, բուլչեիկների կենտկոմի անդամ, Գրիգորիյ Որջոնիկիձե, կուսակցական ծածկանունը «Սերգո»:

Ահա թե ո՛վ էր գլխավոր պատանին:

2. ՊԱՐԶԵՑԻՆ

Պահնորդական բաժնի աշխատակիցները Գրիգորիյ Որջոնիկիձեյին վաղուց ի վեր շատ լավ ճանաչում էին. համարյա ամեն մի գործ սկսական ամփոփման մեջ նրանք հիշատակում էին նրա ազդանունը:

Այդ նա յեր, վոր դեռ 1901 թվին «պղտորում էր» Թիֆլիսի բուժակային դպրոցի սեփական ժողովրդական մարտերը, և այդ դպրոցի ուսուցիչները տանը, իրենց բարձրի տակ, հաճախ գտնում էին կարծես հրաշքով այնտեղ ընկած հեղափոխական թուղթիկներ:

Այդ նա յեր, վոր 1903 թվին մտավ Ռուսաստանի սոցիալ-դեմոկրատական բանվորական կուսակցության մեջ, իսկ 1905 թվին, 19 տարեկան հասակում, արդեն ղեկավարում էր Գուդաուտի կուսակցական կազմակերպությունը և Սուխումի բուլչեիկների չրջանային կոմիտեյի անդամ էր:

Այդ նրան՝ Գրիգորիյ Որջոնիկիձեյին էր, վոր 1906 թվի հունվարի 6-ին վոստիկանությունը բռնեց Գուդաուտի մոտ, Բոմբարի գյուղում, յերը նա բռնաթափում էր հեղափոխական բանվորական գրուժինաների համար բերված զենքերի տրանսպորտը:

Վո՞րտեղից էր նա, այդ քսանամյա պատանին ճարել մի ամբողջ բարկաս հրացաններ, ատրճանակներ և ձեռնառնակներ: Վո՞րքան փող էր հարկավոր այսպիսի մի զինանոց գնելու համար:

Բանից դուրս է գալիս, վոր նա այդ զենքերն ամենեին չէր էլ գնել: Նա մեծ դժվարությամբ այդ ճարել էր վրացական ազնվական-ինտելիգենտների կուսակ-

ցության՝ սոցիալ-Ֆեդերալիստների մոտ: Ֆեդերալիստները զենքերը գնել էին արտասահմանում ու չուգենավով բերել Բաթումի: Սակայն վոստիկանությունն իմացել էր այդ մասին, և չուգենավն շտապ ուղեվորով էր Գագրի: Այնտեղ զենքերը բռնաթափել էին և թաղել արխազական մի իշխանի կալվածահողում: Իսկ Որջոնիկիձեն, լսելով այդ մասին, յեկավ Ֆեդերալիստների մոտ և պահանջեց, վոր զենքի մի մասը հանձնեն բուլչեիկներին:

— Ձեր ինչի՞ն են պետք հրացանները, — ասում էր Սերգոն Ֆեդերալիստներին: — Ո՞ւմ էք դուք զինելու: Ձեր հետևից վոչվոք չի գալիս: Նայեցե՛ք ձեր շուրջը, վոչվոք չկա: Իսկ մենք մասսայական կուսակցություն ենք, մեզ հարկավոր է զինել բանվորներին:

Նա յեկավ Ֆեդերալիստների առաջնորդների մոտ մեկ անգամ, յերկրորդ, յերրորդ անգամ: Վերջապես Ֆեդերալիստները զիջեցին, զենքերի մի մասը տվին:

Մուժ, խավար գիշերին տաս ընկերներով Սերգոն բարկասով Գուդաուտից մեկնեց Գագրի՝ հրացանները, ատրճանակները և փամփուշտները բերելու համար: Փորեցին հանեցին զենքերը, բռնեցին ամբողջ բարկասը և յետ էին գալիս, բայց ափի մոտ, յերբ բռնաթափում էին զենքերը, կաղակները և ժանդարմները բռնեցին նրանց:

Հինգ ամիս Սերգոն նստեց Սուխումի բանտում և, յերաշխավորությամբ դուրս գալով, անմիջապես փախավ, գնաց նորից ընդհատակյա հեղափոխական աշխատանքով պարապելու:

Այդ նա յեր, վոր յեկավ Թիֆլիսի Միխայլովսկայա փողոցի վրա գտնվող դպրոցի նկուղը՝ խորհուրդներ և ոգնություն ստանալու համար ընկեր Ստալինից, վորն այդ ժամանակ «Դրո» (վոր նշանակում է «Ժամանակ») թերթի խմբագիրն էր: Դեռ այն ժամանակ Ստալինը նվիրեց նրան իր նոր գրած բողջուրը ՌՄԴԻ կուսակցության Ստոկհոլմի համագումարի մասին:

Այդ նա յեր, վոր հասարակ, համեստ բուժակի

տնվան տակ 1907 թվին բնակություն հաստատեց Բազմի մոտ գտնվող Ռոմանի գյուղում, Շամսի Ասադուլայեվի նավթահանքերում: Համեստ բուժակն այդ ժամանակ Ստալինի, Շահումյանի, Զափարիձեյի և Մպանդարյանի հետ բուշակները Բազմի կոմիտեյի անդամ եր արդեն:

1907 թվի մայիսմեկյան ցույցի ժամանակ, յերբ գործադուլ էլին արել Բալխանիի համարյա բոլոր նավթահանքերը, յերբ բուշակներն Ստեփան Ռափինի լեռան վրա միտինգի էլին ժողովել Բազմի յերեք հազար պրոլետարներին, նրան դարձյալ իր ճանկը դցեց վոստիկանությունը:

Բսան վեց որ նա մնաց Բալխանիյան բանտում, իրեն ներկայացնելով ինչ-վոր Կուչիսիվիլու տեղ, և այդպես էլ ազատ թողնվեց առանց ճանաչվելու:

Վերջապես պահնորդական բաժինը հետապնդեց և ձերբակալեց նրան 1907 թվի նոյեմբերին:

Նրան նստեցրին Բալխանիյան բանտը, վորն իր սեփական միջոցներով չինել եր և վորպես նվեր տվել եր ցարական կառավարությանը նավթարդյունաբերող միլիոնատեր Թադիյեվը: Չորս ամսից հետո Սերգոյին դատեցին և դատապարտեցին՝ ցմահ աքսորել Սիբիր:

Այդ ժամանակ նա դեռ լրիվ 22 տարեկան չէար:

Նստալով, բանտից-բանտ, քչում էլին նրան Սիբիր: Ճանապարհը կարճ չեր՝ Բազմից մինչև Ֆենիսեյան նահանգի Պինչուկյան դավառակի Պոտասկոյ գյուղը:

—Թող այժմ նա թախծի,— ուրախանում էլին պահնորդականները:

Բայց նա յերկար «չթախծեց»: Աքսորավայր հասնելուց յերկու ամիս հետո նա փախավ: Նա նավարկեց Ֆենիսեյի հոսանքով դեպի վեր, վոտով անցավ տայգայի արահետներով, ձիով անցնում եր կոնաբուրներն ու լեռնաշղթաները: Վերջապես նա դուրս յեկավ յերկաթուղու վրա, նստեց գնացքը, — և կարծես բոլորովին չքացավ այդ 22 տարեկան յերիտասարդը:

Պահնորդական բաժինը փնտռում եր նրան ամբողջ Ռուսաստանում: Մեկ անգամ Բազմում վոստիկանությունը վրա տվեց բուշակներին Բազմի կոմիտեյի անդամ Ալյոշա Զափարիձեյի բնակարանին: Բանից դուրս յեկավ, վոր սենյակում, բացի Ալյոշայից, գտնվում էլին ուրիշ յերկու յերիտասարդներ: Պրիստավը վոստիկաններ կանգնեցրեց՝ տան թե՛ գլխավոր մուտքը և թե՛ հետնասանդուղքը հսկելու, իսկ ինքը վաղ տվեց պետի մոտ իմանալու, թե ի՞նչ անի: Միայն Զափարիձեյի՞ն վերցնի, թե յերեքին էլ միատին:

— Վերցրե՛ք բոլորին, — ասացին պրիստավին, — բոլորին, բոլորին բռնեցե՛ք:

Սակայն, յերբ պրիստավը հեմալով հետ վազեց, սենյակում հանգիստ նստած եր միայն Ալյոշա Զափարիձեն: Մյուս յերկուսն անհայտացել էլին:

Ինչպե՞ս ո՞ւր, իսկ վոստիկանները:

Բանից դուրս և գալիս, վոր Ալյոշայի կինը՝ Վարոն, բախում հսկող վոստիկանին տաս ուրբի յեր տվել և խնդրել, վոր գնա ծխախոտ բերի: Վոստիկանը, այդ վոչխարի նման հիմարը, վերցնում և փողը և վագում ծխախոտի: Իսկ Ալյոշայի յերկու հյուրերը ծիծաղելով՝ գլխարկները դրել էլին գլուխները և հանգիստ կերպով ծլկվել էլին:

Այդ յերկուսից մեկը Սերգո-Գրիգորիյ Որջոնիկիձեն եր, իսկ մյուսը — Կուրան — Իոսիֆ Ստալինն եր:

Բոլոր քաղաքներում և գյուղերում վոստիկանությունը փնտռում եր անրոնելի Սերգոյին. «Գրիգորիյ Կոնստանտինովիչ Որջոնիկիձե: Հասակը միջակից բարձրը, մազերը մուգ, խիտ, յերեսը պարզ ու մաքուր, աչքերը շագանակագույն, խոշոր»:

Իսկ նա այդ ժամանակ Ռուսաստանում չեր: Բուշակիյան կուսակցությունը նրան Պարսկաստան եր ուղարկել: Իրանի արևից այրված սարահարթերով Սերգոն առաջնորդում եր Սարգար-Մուղու հեղափոխական ջոկատը: Կովի յեր տանում պարսից ժողովրդի

աղատութեան համար՝ ուսական կոլոնիզատորները (գաղութացողներ) և շախսեանի հետադիմական առաջնորդների դեմ:

Իսկ գիշերով, վրանում, ճարպամոմի մնացորդի զողզոջուն լույսի տակ նա նամակներ էր գրում:

ՀԱՐԳԵԼԻ ԸՆԿԵՐ.

Ձեր նամակը և արձանագրութիւններն ստացա, վորի համար հայտնում եմ իմ ընկերական շնորհակալութիւնը: Ինտերնացիոնալ ակումբի համար կենտրոնական որգանը չի ստացվել: Հենց վոր ստացվի, բաժանորդագիրը կվերցնեմ և կուղարկեմ: Արձանագրութիւնների համար հասանելի չորս փրանկը նմանապես կուղարկեմ բաժանորդագրի հետ: Մինչև այժմս. ինչ վոր ուղարկել եմ, ստացվել ե... «Գոլոս»-ը եմ գելցիները հասցնում եմ ինձ, այնպես վոր դուրս գրելու կարիք չկա: Մեծ հաճույքով կարդացի «Որագրերը»...

Պարսկաստանում մտադրվում են սոցիալ-դեմոկրատական կազմակերպութիւն ստեղծելու. այդ մասին գուցե քոքակցութիւն տամ Կ.Ս.-ին:

Ընկերական վողջույններով Սերգո:

Իսկ նամակի վերևում գրված էր Ռաչտ (Պարսկաստան):

Այս նամակները գնում էին միլենույն հասցեյով՝ Փարիզ, խուլ ծայրամասի Բոնյե փողոցի փողոցը, Մոնսուրի պարկից վոչ հեռու, հենց քաղաքի պատնեշի մոտ:

Այս նամակներն ուղղված էին Լենինին:

Այնուհետև Սերգոն ինքն էլ հայտնվեց Լոնթոնում, Փարիզի մոտ, Լենինի կուսակցական գլխորդում:

1911 թվի ոգոստոսին Սերգոն վերադարձավ Ռուսաստան, Վլադիմիր Իլիչի առաջադրանքով բոլշևիկների համառուսական կոնֆերանս նախապատրաստելու և անցկացնելու:

Պահնորդական բաժնի ազենտ Բրենդինսկին, վոր այդ ժամանակ գտնվում էր Լայպցիգում, այս մասին հայտնեց պահնորդական բաժնին. «Գալիս են, բռնեցե՛ք»:

Բայց Սերգոն խուսափեց: Մյուսներին բռնեցին, իսկ ինքը փախավ: Հետո պահնորդական բաժնին իմացավ, վոր բոլշևիկները Բազվում խորհրդակցութիւն են հրավիրում: Լավագույն հետախույզները նետվեցին Բազու: Նրանք հոտառութեամբ զգում էին, վոր նա, հենց այստեղ՝ իրենց քթի տակ է գտնվում: Նրան փնտռում էին որ ու գիշեր: Բռնում էին բոլոր կասկածելի մարդկանց, այն բոլորին, վորոնց մատնանշում էին հետախույզները և պրովոկատորները: Գրեցրում ձերբակալեցին խորհրդակցութեան՝ Մոսկվայի և Պիտերի պատվիրակներին, Բազվում փողոցի մեջ բռնեցին Անդրկովկասի պատվիրակ Ստեփան Շահումյանին, տալին ու վրա արին մի շարք կոնսպիրատիվ բնակարաններ, իսկ նա նորից կարողացավ ծլկվել. պարզվեց, վոր խորհրդակցութիւնը տեղափոխել էին Թիֆլիս:

Պահնորդները նետվեցին Սերգոյի հետքերով: Բայց նա արդեն հեռու յեր: Նա դարձյալ Փարիզում էր գտնվում:

Լոնթոնում ոյում կաշեգործ բանվորի քարաշեն փողոցի տան յերկրորդ հարկում նա արդեն պատմում էր Լենինին Ռուսաստանի գործերի մասին, նրա աչքերն ուրախ փայլում էին, իսկ լայն ճակատին ընկած էր սև, անհնազանդ մազերի մի փունջ:

Այնուհետև կայացավ բոլշևիկների կոնֆերանսը Պրագայում: Կոնֆերանս էին սողոսկել յերկու պրովակատոր՝ Մալինովսկին և Ռոմանովը: Պահնորդական բաժնի նրանցից իմացավ, վոր բոլշևիկյան կուսակցութեան կենտկոմի մեջ Լենինի, Ստալինի, Սպանկովյանի, Շվարցմանի հետ ընտրված է նա՝ Գրիգորիյ Ռըշոնիկիձեն, — ընդհատակյա ծածկանունը «Սերգո»...

Ինչպե՞ս ցնծաց Պետերբուրգի պահնորդական բաժինը, յերբ «պարզված» Հասան Նավրուզ ողլի Հյուսեյինովը դուրս յեկավ հենց այդ ձեռք չընկնող Սերգոն:

Վեց ամիս հետո Պետերբուրգի չըջանային դատաբանն աքսորավայրից փախչելու և բուլճերիկյան աշխատանքի համար նրան դատապարտեց յերեք տարվա տաժանակիր աշխատանքի, վորից հետո՝ Սիրիբ, ցմահ աքսորի:

1912 թվի հոկտեմբերին նրան չղթայակապ տաբան Շլիսելբուրգի բերդը:

3. ԻԼՅԻՉԻՆ ԶԵՆՔ ՏԱ

Այդ ժամանակներում կար վրացական մի առած՝ «ոմ վոր ճամպա դնես Սիրիբ, ել յետ գալու մի՛ սպասիր»:

Սարսափելի յեր այդ բառը—Սիրիբ: Հարյուրավոր և հազարավոր մարդկանց կազակների և զինվորների պահակախմբերի ուղեկցությամբ տանում էին այնտեղ, տաժանակիր աշխատանքների, պատժավայրում:

Մեր հայրենիքի բոլոր լավադույն մարդիկ— և՛ Լենինը, և՛ Ստալինը, և՛ Սվերդլովը, և՛ Պետրովսկին— յեղել են Սիրիբում, բանտերում և աքսորավայրերում:

Սիրիբ ընկավ նաև ընկեր Սերգո Որջոնիկիձեն: Մինչ այդ՝ յերեք տարի նստեց նա Շլիսելբուրգի բերդի խոնավ ու մռայլ գնդաններում: Բանտային տաժանելի ուժի մեջ համարյա խլացած՝ 1915 թվի հոկտեմբերին նրան ետապով քչեցին Սիրիբ:

«Ում վոր ճամպա դնես Սիրիբ, ել յետ գալու մի՛ սպասիր»:

Բայց Սերգոն չկորավ, չմեռավ Սիրիբում: Փետրվարյան հեղափոխությունը նրան ազատեց աքսորից, իսկ հունիսին նա արդեն գտնվում էր Պետրոգրադում՝ Լենինի և Ստալինի կողքին:

Ահա իրա՝ Սերգո Որջոնիկիձեյի պատմածը, վորը ստացված է 1926 թվի նոյեմբերի 7-ին Թիֆլիսի «Զարյա Վոստոկա» թերթում, այն մասին, թե ինչպես Ստալինը և Սերգոն Լենինին յունկերների և հակահեղափոխականների ձեռքը չտվին:

«1917 թվի հուլիսի 3-4 դեպքերից՝ հետո սկսվեց մեր կուսակցության և մեր առաջնորդների կատաղի հետապնդումը: Լենինին հայտարարել էին գերմանական լրտես, և միևնույն ժամանակ հրաման եր տրված նրա ձերբակալման մասին:

Հիշում եմ՝ մի խումբ մարդիկ, վորոնք խոնավել էին Բուրցեվի — Ալիկսինսկու և հարյուրյակային թերթի շուրջը, վորը փակցված էր Նեվսկայա պողոտայի պատերի վրա և վորն ապացուցում էր, թե Լենինը գերմանական լրտես է և այդ մասին կան անհերքելի տվյալներ: Հիշում եմ վոմանց Փչլոցն ու ուրախ դեմքերը, իսկ մյուսների տարակուսանքն ու չփոթվածությունը:

Յունկերները վազվզում էին ամենուրեք, փնտռում Լենինին, բայց նա արդեն բնակարանում չէր: Խոսակցություններ՝ «Փախել ե Վիլհելմի մոտ», «Վո՞նց չե, կդտնես նրան»:

Տավրիկյան պալատ: Այստեղ միմիայն խոսում են յերեկվա ուրվա մասին, մեր յելույթի և այն մասին, վոր մեր կազմակերպությունում ամեն ինչ բարեհաջող չե: Այդպես են ասում ձախ եսերները, այդպես են ասում նույնիսկ մի քանի աչքի ընկնող բուլճերիկներ: Բանվորական ուսուցիչներում մի բոլոր չփոթություն ե տիրում, սակայն այդ շուտով անցնում է: Պավլովցիների և իդմայլովցիների մեջ բավականին պարզորոշ կերպով լավում են ձայներ. «Խաբեցին, մենք չգիտեցինք, վոր բուլճերիկները գերմանական լրտեսներ են»: Լենինին փնտռում են, բայց չեն գտնում: Մեր ընկերներից վոմանք հարց են դնում այն մասին, թե չի կարելի, վոր Լենինը թաղնվի, նա պետք է ներկայանա: «Այլ կերպ կուսակցությունը հնարավորություն չի ունենա արդարանալու լայն մասսաների առաջ...»

...Ստալինի հետ հանդիպում ենք Տավրիկյան պալատում: Գնում ենք միասին Լենինի մոտ, նա պետք է վոր լինի Պոլետայեվի բնակարանում (Պետական Դու-մայի նախկին պատգամավոր, Պուտիլովյան գործա-րանի բանվոր), կարծեմ Ց-րդ Ռոժդեստովենսկայա փո-ղոցի վրա: Շտապում ենք այնտեղ, վորովհետև Տավ-րիկյան պալատում համառ լուրեր եյին պատվում, վոր Գ. Պոլետայեվը, ըստ վոստրիկանության դեպար-տամենտի արխիվի տվյալների, պրովոկատոր է: Շտա-պում ենք Իլյիչի մոտ, պետք ենրան նախազգուշացնել այդ մասին, պետք է տեղափոխել նրան այնտեղից, ա-սլա թե վոչ կարող են հարձակվել Պոլետայեվի բնա-կարանի վրա և այնտեղ գտնել Իլյիչին: Գալիս ենք, բայց նա արդեն չկա: Բախում հանդիպում ենք Պոլե-տայեվի կնոջը. նա հայտնում է մեզ, վոր Լենինն իրենց մոտից տեղափոխվել է Ս. Ալիլույեվի բնակա-րանը, նույն ռայոնում (փողոցը չեմ հիշում): Նա ծի-ծաղելով պատմեց մեզ, թե ինչպես Պոլետայեվին նույնպես մեղադրում են պրովոկատորության մեջ: Գնացինք Ալիլույեվի մոտ: Մտանք նրա բնակարանը:

Վ.Ի. Լենինը և Ն.Կ. Կրուպսկայան այնտեղ եյին: Հազիվ եյինք մենք նստել, յերբ նեքս մտավ Նոգինը: Խոսակցություն սկսվեց այն մասին, թե պե՞տք է արդյոք Վլադիմիր Իլյիչը ներկայանա և իրեն ձեռքակալել տա: Նոգինը բավականին վախվախ-ւով խոսեց այն մասին, վոր պետք է ներկայանալ և դռնրաց դատարանի առաջ ճակատամարտ տալ: Վլադի-միր Իլյիչն իրեն հատուկ պարզությամբ ասացուցեց, վոր վոչ մի դռնրաց դատ չի լինի: Ստալինը կտրա-կանապես դեմ էր իշխանության ներկայանալուն: «Յուկեները մինչև բանտը չեն հասցնի, կսպանեն ճանապարհին», — ասում էր նա: Իլյիչը, ամեն ինչից յերևում էր, վոր նմանապես հակառակ էր, բայց նրան մի քիչ շփոթեցնում էր Նոգինը:

Հենց այդ ժամանակ ներս է մտնում Յե. Մտասովան և հայտնում Տավրիկյան պալատում պատվող նոր լու-րի մասին, վոր, իբր թե, վոստրիկանության դեպարտա-մենտի արխիվի փաստաթղթերի հիման վրա, Լենինը պրովոկատոր է: Այս խոսքերը Իլյիչի վրա աներևա-կայելի ուժեղ տպավորություն թողին: Նյարդային դողը ծումեց նրա դեմքը, և նա ամենայն վճռականու-թյամբ հայտարարեց, թե հարկավոր է, վոր ինքը բանտ նստի: Իլյիչն այդ հայտարարեց առարկություն թույլ չտվող տոնով:

Ինձ ու Նոգինին ուղարկում են Տավրիկյան պա-լատը՝ բանակցելու Համառուսական Կենտգործկոմի նախագահության և Պետրոգրադի խորհրդի անդամ Անիսիմովի հետ Իլյիչին բանտում պահելու պայման-ների մասին: Մենք պետք է աշխատեյինք յերաշխափո-րություն վերցնել, վոր Իլյիչը դադանացած յուկեեր-ների ձեռքով չի հոչոտվի: Պետք էր հաջողեցնել, վոր Իլյիչին նստեցնեյին Պետրոպոլիովսկում (այնտեղի կյազդորը մերն էր), իսկ յեթե նրան կբանտարկեն «Կրեստի»-ում, ասլա պետք է լիովին յերաշխափորու-թյուն ստանալ, վոր նրան չեն սպանի և վոր դռնրաց դատ կնշանակվի: Դրական պատասխանի դեպքում Ա-նիսիմովը յերեկոյան ավտոմեքենայով կգա կիանգնի Ց-րդ Ռոժդեստովենսկայա փողոցի վրա պայմանագրե-ված սրահի մոտ, վորտեղ նրան կդիմավորի Լենինը, և այնտեղից Իլյիչին կտանի բանտ, վորտեղ, իհարկե, նրան կվերջացնեյին, յեթե միայն վիճակված լիներ, վոր այդ մեծագույն հանցագործ տխմարությունը կատարվեր:

Նոգինի հետ միասին յեկանք Տավրիկյան պալատը և դուրս կանչեցինք Անիսիմովին: Պատմեցինք նրան Իլյիչի վորոշման մասին և պահանջեցինք լիովին յերաշ-խափորություն: Պետրոպոլիովկայում պահելուն նա չհամաձայնեց: Ինչ վերաբերում է «Կրեստի»-ում յերաշխափորելու մասին, հայտնեց, վոր, իհարկե,

2945 38

ձեռք կ'ստանվեն բոլոր միջոցները: Յես կտրուկ կերպով պահանջեցի նրանցից բացարձակ յերաշխապնորություն (վոր, իհարկե, վոչվոք չեք կարող տալ), սպանալով, վոր յեթե մի բան պատահի՝ նրանց բոլորին կ'կոտորենք: Անխիմովը Գոնրասի բանվոր էր: Ինձ թվում էր, վոր այդ դործի հսկայական պատասխանատվությունը նրան ևս սարսափեցնում էր: Մի քանի րոպե ևս, և յես հայտարարեցի նրան. «Մենք Իլլիչին չենք տա ձեզ»: Նոգինը նույնպես համաձայնվեց այս բանին...

..Նոգինը մնաց, յես շտապեցի Լենինի մոտ: Ստալինը դարձյալ նրա մոտ էր (կարծեմ, հենց ախտեղ ել ապրում էր): Յես յերկու խոսքով հաղորդեցի նրանց Անխիմովի հետ ունեցած իմ խոսակցության մասին ու Լոենաչարսկու կարծիքը և ավելացրի, վոր Անխիմովը չի իմանում, թե վաղն ինքն ո՞ւմ ձեռքում կլինի: Վորոչեցինք, վոր այդ մասին այլևս վոչ մի խոսք լինել չի կարող: Իլլիչը պետք է հեռանա քաղաքից: Ստալինն իր վրա վերցրեց Լենինի մեկնումը կազմակերպելու գործը: Ինձ առաջարկվեց անհապաղ խուզել տալ մագերս և զնալ Իլլիչի հետ: Յես շտապեցի վարսավիրանոցը, բայց Իլլիչը, չսպասելով իմ վերադարձին, սեսորորեցկացի մի բանվորի հետ բարեհաջող կերպով հեռացել էր քաղաքից:

Մի քանի օրից հետո Ստալինն ինձ առաջարկեց գնալ Լենինի մոտ, վորպեսզի, մի կողմից, տեղեկություններ հաղորդեմ նրան, և մյուս կողմից՝ գիրեկտիվներ ստանամ նրանից: Ինձ տվին մի բանվորի հասցե, վորն ապրում էր Սեսորորեցկից վոչ հեռու (մեկ կամ յերկու կայարան այս կողմը), և պարոլ (նշանաբան): Մեծ զուգությամբ յես ձեռնամուխ յեղա այդ գործին, յերկուզ կրելով, վոր չլինի թե ինձ հետ կապվի վորևէ լրտես, և այդպիսով բացվի Վլադիմիր Իլլիչի թաղստյան տեղը:

Կայարան հասա գիշերով: Քիչ թափառելուց հետո յես գտա այն տունը, վորտեղ ապրում էր հիշյալ բանվորը: Ինքը՝ բանվորը տանը չէր: Ինձ ընդունեց նրա

կինը: Յես նրան ասացի պարոլը, բայց մեծ թշուրիմացություն առաջացավ: Ինձ չեյին ասել պատասխանի պարոլը, և մենք չփոթվեցինք: Ընկերոջս կինը մի կողմից չկարողացավ թաղցնել, վոր ինքը գիտե, թե վորտեղ է Լենինը, մյուս կողմից՝ կտրականապես հրաժարվեց ցույց տալ նրա տեղը: Յես սկսեցի համոզել նրան, վոր յես իրենց մարդն եմ, վոր ինձ ուղարկել է Կենտկոմը, բայց նա մնաց անդրդվելի: Յես ինձ անչափ անհարմար եյի զգում: Հարկավոր էր, վոր յես տեսնեյի Իլլիչին. յես անչափ ցանկանում եյի տեսնել նրան և միևնույն ժամանակ զգում եյի, վոր լավ բան չեմ անում, համոզելով խոսակցիս խախտել կոնսպիրացիայի կարգը:

Յես վերջնականապես կորցրել եյի հույսս և պատրաստվում եյի գնալու, — այդ ժամանակ նա ինձ կանդնեցրեց և կանչելով յուր 9-10-ամյա վորդուն՝ ուղարկեց ինձ նրա հետ: Մենք զնացինք լճի ափը, նավակ նստեցինք և, անցնելով մյուս ափը, զնացինք թփուտների միջով: Յես իմ մեջ վորոչել եյի, թե Լենինն ապրում է վորևէ ամառանոցում: Հնազանդ գնում եյի իմ մանուկ ուղեկցի հետևից: Հանկարծ մենք կանգ առանք մի փոքրիկ խոտհարքի մոտ, վորտեղ կար խոտի փոքրիկ դեղ: Յերեսխան կանչեց մեկին՝ անունը տալով: Յես վոչինչ չեյի հասկանում: Դուրս յեկավ ինչ-վոր մի մարդ: Նա այդ տղայի հայրն էր: Բաքեցեցինք իրար: Բացատրեցի, թե ինչո՞ւմն ե բանը, և այլն: Կարծում եյի՝ կտանի Լենինի մոտ:

Այդ պահին ինձ մոտենում է բեզերն ու մորուքը սափրած մի մարդ: Մոտեցավ ու բարևեց: Յես պարզ կերպով ու սառը պատասխանեցի նրա բարևին: Այդ ժամանակ նա խփեց ուսիս և ասաց. «Ի՞նչ է, ընկե՛ր Սերգո, չե՞ս ճանաչում»: Բանից դուրս յեկավ, վոր ինձ հետ խոսում է ինքը Լենինը: Յես բերկրանքով սեղմեցի նրա ձեռքը: Սկսեցինք խոսակցությունը: Մի քանի րոպե հետո Իլլիչն առաջարկեց ինձ ընթրել իրենց հետ: Բանից դուրս յեկավ, վոր իրենք ել ուտելու վոչինչ

չունեն՝ մի կտոր սև հաց և աղի ձուկ: Ահա և ամբողջ ընթերիքը:

Այս «ընթերիքից» հետո զրույցը տեղափոխեցինք Լենինի «չքասենյակը»: Այդ մի դեպ խոտ եր, վորի մեջ և մտանք մենք: Թարմ խոտը հրաշալի բուրմունք եր տալիս և տաք եր: Յես յերկար պատմում եյի, թե ինչ ե կատարվում քաղաքում, թե ինչպիսի տրամադրություն ե տիրում բանվորների և զինվորների մեջ, ինչ ե կատարվում մեր կազմակերպության մեջ, Պետրոգրադի խորհրդում, մենչեվիկյան ԿԳԿ-ում և այլն:

Վլադիմիր Իլյիչը ինձ լսելուց և մի քանի հարցեր տալուց հետո ասաց.

—Մենչեվիկյան խորհուրդները վարկաբեկեցին իրենց. յերկու շաբաթ առաջ նրանք կարող եյին առանց մեծ դժվարությունների իշխանությունը վերցնել իրենց ձեռքը: Այժմս նրանք իշխանության մարմիններ չեն: Իշխանությունը նրանցից խլված ե: Իշխանությունն այժմս կարելի չե վերցնել զինված ապստամբության միջոցով և ապստամբությունը չի թողնի, վոր յերկար սպասեն իրեն: Այդ կլինի սեպտեմբեր-հոկտեմբեր ամիսներից վոչ ուշ:

Այս ամենը յես լսում եյի լարված ուշադրությամբ: Տպավորությունը ապշեցուցիչ եր: Դեռ նոր եյին մեղ թակել, իսկ նա նախագուշակում եր մի-յերկու ամսից հաղթական ապստամբություն...

... Այնուհետև Իլյիչը մի շարք դիրեկտիվներ տրվեց. ինչպես տանել աշխատանքը, ինչպես իսկույն ստեղծել լեգալ Կենտկոմի կողքին նույն Կենտկոմի անլեգալ բջիջը, լեգալ տպագրական ուղղանի կողքին— անլեգալ տպարան, վորպեսզի անլեգալ թերթերում ասվի այն, ինչ թույլ չեն տալիս լեգալ մամուլում:

Շուտով ինձ վիճակվեց մի անգամ ևս գնալ Իլյիչի մոտ, ուր ինձ հետ տարա ընկեր Շոտմանին, վորը հաջողեցրեց Վլադիմիր Իլյիչի տեղափոխումը Ֆինլանդիա, և այնուհետև յես չտեսա Վլադիմիր Իլյիչին մինչև հոկտեմբերի 24-ը, յերբ նա, առաջին ան-

գամ բացահայտ կերպով հանդես յեկավ Սմոլնու հանդիսարանում:

Յերբ յես դահլիճ մտա, Վլադիմիր Իլյիչը վերջացնում եր իր ճառը Պետրոգրադի խորհրդի նիստում, հետևյալ բացականչությամբ.

— Կեցցե՛ սոցիալիստական հեղափոխությունը:

Դահլիճը բառիս բուն իմաստով մռնչում եր հրճվանքից:

Յերեկոյան թերթերում հաղորդագրություն եր տպված այն մասին, վոր Լենինը տեղափոխվել ե Սմոլնի և ինքն ե սկսում դեկավարել ապստամբությունը:

Այո՛, լրագրողները չեյին սխալվել:

Լենինն իր յերկաթե ձեռների մեջ վերցրեց Հոկտեմբերյան հեղափոխությունը կազմակերպելու գործը և հասցրեց այն հաղթական վախճանին»:

4. ՍԵՐԳՈՆ Ե ՇՐԱՄԱՌՈՒՄ

Լուսարացին միայն քնեց հարավային Ռուսաստանի արտակարգ կոմիսարը: Նրա զինվորական մահճի մոտ, յերերոզ սեղանի վրա թափթփված եյին փոկե խճճված սուաերակալը, ծանր մառուղբը փայտե պատյանի մեջ, մաշված ռազմադաշտային պայուսակը՝ ծալված անկյուններով: Իսկ սեղանի յեզրից քարշ եր ընկել մի թերթիկ, վորը շեղակի պոկված եր ռազմադաշտային զրբույկից և վորն շտապ գրված եր լայն-լայն ու պարզ ձեռագրով:

Տողերը ջնջված եյին ու կեղտոտված կապույա պատճենաթղթով:

ՄՈՍԿՎԱ—ԼԵՆԻՆԻՆ

Արկեր և փամփուշտներ չկան: Փող չկա... Վեց ամիս ե, վոր պատերազմում եմք, փամփուշտները գնում եմք հատը հինգ ռուբլով: Վլադիմիր Իլյիչ, հաղորդելով ձեզ այս մասին, հավաստիացնում եմ,

վոր մենք բոլորս կընկենք անհավասար կովում, բայց մեր պատիվը չենք արաւաւորի փախուստով... Դրոգնու, վլադիկավկազի բանվորների մեջ կա ան-
դրգվելի վորոշում — կովել ու չհեռանալ: Լեռնցի ժողովուրդների համակրանքը մեր կողմն է: Թանկա-
գին վլադիմիր Իլյիչ, մահացու վտանգի պահին եղում ենք ձեզ մեր վորջույնը և սպասում ձեր ոգնու-
թյան:

Կոմիսարը քնած էր ծանր, անհանգիստ քնով: Ինչ-
վոր մի տեղ, կարծես հողի տակ, խուլ հարվածում ելին
թնդանոթները, և յերբեմն նուրբ և քնքուշ զրնդում էր
լուսամուտի շրջանակի ապակին:

Բայց յերբ հերթապահը կամաց ներս մտավ նրա
սենյակը և թեթև դիպավ նրա ուսին, կոմիսարն ան-
միջապես զարթնեց և նստեց մահճակալի վրա:

— Ապարատի մոտ, — խոստատ ասաց հերթապահը:
— Նազրանն է կանչում: Ինչ-վոր բան է պատահել:

Հեռագրասենյակում տոթ էր և ազմկալից: Փետրա-
նման ամպերի պես կախված ելին մախողկայի ծխի
կապույտ շերտերը, պարզորոշ աշխատում էր Յուզը,
թխթխկացնում էր Բողոն, չրխկացնում էր Մորզեն:

Հեռագրիչներն արձակված վերնաշապիկներով
նստած ելին բարձր աթոռակների վրա, ապարատների
դիմաց, վորտեղ թափված ելին սպիտակ նեղ ժապա-
վենների ձուխ կույտերը:

Կոմիսարը մոտեցավ ապարատին: Փայլուն դեղին
բանալու տակից սողում էր անծայր սպիտակ ժապա-
վենը, խաղված ընդհատ կետագծերով: Հեռագրիչը
կոմիսարի վրա նայեց ճաղարի աչքերի նման կարմրած,
անքնությունից բորբոքված աչքերով, և մատների
արանքով անցկացնելով ժապավենը, կարդաց, աշխա-
տելով խլացնել ապարատի թխկոցն ու աղմուկը:

«Ձեզ հասցեյազրված մեկ վազոն հրացանի փամ-
փուշտները Նազրան կայարանի ինգուլները բռնել են:

Ձեն թողնում անցկացնել: Ի՞նչ անենք: Ի՞նչ անենք:
Ի՞նչ անենք: Պատասխանեցե՛ք: Պատասխանեցե՛ք:
Մկտում են բեռնաթափել փամփուշտները: Կտանեն
լեռները: Պատասխանեցե՛ք: Պատասխանեցե՛ք»:

— Հարցրո՛ւ, ինգուլները քանի՞սն են, — հարցրեց
կոմիսարը, մթազնած, խոթոռելով խիտ հոնքերը, —
չո՛ւտ հարցրո՛ւ:

Սողում է հեռագրի ժապավենը: Դանդաղ է սո-
ղում: Կետ-դիծ, գիծ-յերկու կետ: Յերեք կետ-գիծ:
Մի վազոն փամփուշտ: Մի ամբողջ վազոն փամ-
փուշտ: Իսկ մենք հատին հինգ ուրբի յենք վճարում:

— Մեկն է, — ասում է հեռագրիչի ուսի վրայից:

— Ի՞նչն է մեկ:

— Մեկ ինգուլ է, — հեռագրիչը ժպտալով կարդում
է ժապավենը: — Վոտքից-գլուխ գինված է: Վոչինչ
անել չենք կարող: Սպանում է մեզ բոլորիս սպանել:

— Այդ-պես, — մտածկոտ ասում է կոմիսարը: —
Հապա մի ասա, վոր այդ ինգուլին կանչեն ապարատի
մոտ: Թող ասեն, վոր Սերգոն նրա հետ ուղղում է
խոսել:

Թխկացնում է փայլուն բանալին հեռագրիչի ձեռքի
տակ: Սողում է սպիտակ ժապավենը: Կետ: Գիծ:
Կետ: Գիծ:

Կոմիսարն աթոռակն ընդհուպ մոտեցրեց ապարա-
տին և հոգնած նստեց, ձեռքերը դնելով ծնկներին:

— Ձի մոտենա, — հեռագրիչը ճոճեց գլուխը, ընդ-
հատ չխկացնելով բանալին: — Նա չի գա, բնկեր Սերգո:

— Կգա, — համոզված ասաց կոմիսարը, և կրկին
անդամ, ավելի վճռական, ավելացրեց: — Կգա՛:

Դուռը չրխկացնելով, ներս վազեց ապարատների
սենյակը ծածկազրոյր, սեղանի վրա դրեց մի կույտ
ծածկազրված հեռագրեր, նայեց սեղանի վրա խոնարհ-
ված կոմիսարի դանդուր մազերով առյուծի գլխին, և
նորից դուրս վազեց՝ իր հետևից կրկին չրխկացնելով
դուռը:

Ապարատի սենյակում ճթճթոց է, ծուխ, աղմուկ:

Աչք ե ծակում ելեկտրական կապտավուն լույսը: Իսկ պատուհանից այն կողմ գիշեր ե: Մութ, ինչպես լինում ե լուսաբացից առաջ: Խավար, խուլ գիշեր: Յեխ, անձրեւ: Հունվար ամիսն ե:

Կմոտենա՞: Չի՞ մոտենա:

Դարձյալ ճթճթաց բանալին: Բոլորովին դեպի ժապավենը կռացավ կոմիսարը, անհամբեր, աչքի տակից նայելով հեռագրիչին:

— Կարդա՛, խնդրեմ:

— Ին-դ-ու-չ-ը, — տառ առ տառ կարդում ե հեռագրիչը, — ա-պ-ա-ր-ա-տ-ի մոտ ե: Խ-ո-ս-ե-ց-ե-ք:

Կոմիսարն ուղղվեց, ինչպես լարը կտրված աղեղը, ուղղվեց, նայեց լուսամուտից մութ գիշերին, անձրևի պղտոր չիթերին, վորոնք անաղմուկ ու արագ հոսում եյին ապակու վրայով, մռայլվեց այնպես, վոր խիտ սև հոնքերի տակից, կայծերի նման փայլատակեցին նրա բազեյի աչքերը:

— Հաղորդի՛ր, — հաստատ և խուլ ասաց կոմիսարը: — Հաղորդի՛ր այսպես — խոսում ե Սերգոն, բարեւ: Ինձ հայտնեցին, վոր դուք վարվել եք տմարկուրեն և գրավել եք փամփուռներով վագոնը: — Նա մի պահ լռեց և դանդաղ, կարծես հիպնոզացնելով հեռվում գտնվող անտեսանելի անհայտ ինգուշին, շարունակեց, հատ-հատ արտասանելով յուրաքանչյուր բառը: — Յես չեմ հավատում, վոր ինգուշը կարող ե այդպես վարվել: Առաջարկում եմ, ձեր անձնական պատասխանատվությամբ, ինձ հասցնել Վլադիկավ-կազ՝ այդ մեկ վագոն փամփուռչտը:

Նա նորից լռեց և ավելացրեց, թեթեւակի ժպտալով խիտ սև բեխերի տակից.

— Կցանկանայի անձամբ ձեզ տեսնել և շնորհակալություն հայտնել...

Յերեք րոպեյից հետո ժապավենի վրայով սողաց պատասխանը.

— Լսում եմ: Կհասցնեմ անձամբ: Ուրախ եմ ձեզ

տեսնելու: Ուրախ եմ ձեզ տեսնելու համար: Բոլորը:

Կոմիսարը վեր կացավ, վոտով հրեց աթոռակը, և ժպտալով հեռագրիչին, լեռնականի թեթև քայլերով հեռացավ ապարատի սենյակից:

Յերկու օրից հետո ինգուշը յեկավ կոմիսարի մոտ: Ինգուշը հագել եր բրդոտ յափուռնջի, կարմիր բաշլուղը կախված եր ուսերից: Յափուռնջու տակից յերևում եր կապույտ բեշմետը, արծաթապատ խանչալը կախված եր առջևից, նեղ, շարովի գոտու վրա:

— Եդ ինչո՞ւ համար եր, յեղբայր, — ժպտալով հարցրեց կոմիսարը:

Ինգուշը տարածեց ձեռքերը:

— Արևելցին սիրում ե կրակել, — արագ խոսեց նա: — Առավոտը վեր կացավ՝ կկրակի: Ճաշին կկրակի: Յերեկոյան կկրակի: Հարսանիք ե, ղոնաղը յեկել ե, խաղողը հասել, կրակել ե պետք: Դու, Սերգո, հաուկանում ես, ինքդ լեռնցի յես, արևելցի: Մի ամբողջ վագոն փամփուռչտ: Ինձ ել հերիք կաներ, տղայիս ել, թոռանս ել: Կրակի՛ր՝ ինչքան քեֆդ տա: Դրանից ել լավ բա՞ն: Նա շրթունքները լպստեց և խոնարհ կերպով ավելացրեց.

— Դե, բայց քանի վոր Սերգոն ե հրամայում...

5. ԽՈՐՀՐԴԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ԶԻ ԿՈՐԶԻ

1918 թվի հունվարի վերջին, գեներալ Շկուրոյի «սև գայլերը» — դենիկինյան բանակի ջոկովի թոկից փախածները համառ կռիվներով մոտեցան Վլադիկավ-կազին և գրոհեցին քաղաքի վրա: Քաղաքը պաշտպանում եյին բանվորական գումարտակները, Կարմիր Բանակի ջոկատները, կամավոր ինգուշները: Պաշտպանության գլուխ եյին կանգնած Որջոնիկիձեն, Դիա-կովը, Տասուլը:

Ֆրոնտը գտնվում էր 150 քայլի վրա այն տանից, վորտեղ տեղափոխվել էր Որջոնիկիձեյի շտաբը:

Հրացանները փամփուշտները չխկում էին տան պատերին: Կտուրները, սիսեռները պես, դմփդմփացնում էին չրապնելի գնդակները:

Կռիվը գնում էր քաղաքի փողոցներում:

Յեվ ահա հերոսական կատաղի պայքարի վեցերորդ ուրը սպիտակներին ոգնուլթյան հասավ զրահապատ ավտոմեքենան:

Նա հանկարծակի նետվեց քաղաքի փողոցները, վորոնք դեռ գտնվում էին բանվորների ձեռքում, դիմահար գնդակոծեց քաղաքը պաշտպանողներին և ամբողջ թափով սլացավ ծայրամասերով, գնդացրային անձրև տեղալով տների վրա:

Այնուհետև նա խիեց թևից, հանկարծակի դուրս թռչելով կողքի փողոցից, նետվեց դեպի դիրքերը և գնդակոծեց նրանց սպանիչ կրակով:

Այդ պահին դիրքերի առաջավոր գծի վրա հանկարծ յերևաց Սերգո Որջոնիկիձեն: Նա հանգիստ ու գործիմաց կերպով հարց ու փորձ արեց մարտիկներին զրահապատ մեքենայի մասին: Վո՞րտեղից յեկավ: Ի՞նչպես յեկավ: Արդյոք չա՞տ մոտեցավ:

— Պետք է վոչնչացնել այդ զրահապատը, — ասաց նա՝ լսելով մարտիկների պատմածները: — Պետք է ահա այսպես անել: — Նա անցավ դիրքերով, պատնեշներից ուշադիր դիտելով մոտակա փողոցները: Գնդակները սուլում էին նրա գլխի վրայով, փորում հողը հենց նրա առաջ: — Ահա այստեղ պետք է դնել ականանետը, — ասաց նա: Ահա այսպե՛ս: Յերբ զրահապատը նորից կհարձակվի ձեզ վրա, թողեք մոտենա և վրա տվեք ականանետից: Նախ պետք է նրան տակից խփել, վորպեսզի նա չկարողանա հեռանալ, իսկ հետո դիշերով վերցնել: Ահա բոլորը:

Սերգոն ժպտաց՝ թիթիացնելով իր շուրջը կանգնած գուգաղավորների ուսերին:

— Աշխարհում սարսափելի վոչինչ չկա: Շկուրոն

զրահապատ ունեք, զրահապատը կդառնա մերը: Ճի՞շտ եմ ասում:

— Ճիշտ եմ ասում, — բացականչեցին մարտիկները:

Սերգոն քիչ էլ մտածեց և ավելացրեց.

— Իսկ մեքենան խլելու համար մարդիկ յես ինքս կջոկեմ: Դուք միայն խփեցե՛ք այդ մեքենան:

Որվա վերջին զրահապատը դարձյալ հարձակվեց դիրքերի վրա: Բանվորները դիմավորեցին նրան ականանետի կրակով, վորը դրված էր Սերգոյի ցույց տված տեղում: Նրա հաշիվը ճիշտ էր: Յերկրորդ կրակոցը պոկեց նրա զրահապատ ծածկոցները, և վնասված զրահապատ ավտոմեքենան, թեքվելով մի կողքի վրա, կանգնեց փողոցի մեջտեղում:

Մինչև ուշ յերեկո դիրքերից կրակելով՝ բանվորները չեյին թողնում Շկուրոյի «գայլերին» մոտենալ իրենց ավտոմեքենային և տանել այն, իսկ դիշերը ջուրի վրա գուգաղավորները գրավեցին մեքենան և տարան ուղղակի յերկաթուղային արհեստանոցները:

Մեկ ուր հետո զրահապատը, արդեն կարմիր դրոշակը վրան, հատու գնդացրային կրակով հնձում էր յերեկվա իր տներերին:

Միայն դեպի Դալանովո առևը վոչ մի կերպ չկարողացավ անցնել զրահապատը: Այնտեղ տանող ճանապարհը շատ վատ էր, — անձրևներով վողոգված, արկերից ձազարած ցրիվ տված: Իսկ այստեղ, առևի գերեզմանոցում, դիրքեր էին մտել կարմիր հրամանատարների դպրոցի կուրսանտները և յոթերորդ ուրն էր, վոր զսպում էին սպիտակների հարձակումները:

Կուրսանտները յերկու թնդանոթ ունեյին, բայց բոլոր արկերն արդեն արձակել էին, և նրանց մնում էր պաշտպանվել հրացանային կրակով: Այնինչ սպիտակները գերեզմանոցը ուժակոծում էին հրետանային մրկային կրակով:

Ահա շուտով կղողան կուրսանտները և կնահանջեն: Փամփուշտներն էլ արդեն վերջանալու վրա յեն: Յեվ

բոլորովին ել լուր չկա, թե ի՞նչ ե կատարվում քաղաքում, վաղից կտրված ե գերեզմանոցն ընդարձակ ամայի դաշտավայրով: Վոչ վոք չի հանդգնում անցնել այդ փաշտը ցերեկով, թշնամու աչքի առաջ, արկերի և դռնփակների տարափի տակ:

Յեվ հանկարծ տեսնում են կուրսանտները, վոր դաշտով քաղաքից մարդ ե գալիս: Մեկ մարդ: Քամին թափահարում ե նրա յերկար վերարկույի փեշերը. փեշերը թափահարվում են, փաթաթվում յեկողի վոսներին:

Իսկ նա քայլում ե ու քայլում, զգուշությամբ շրջանցելով արկերից գոյացած ձաղարածեվ փոսերը, և մինչև իսկ գլուխն ել չի բարձրացնում՝ շրապներների վոռնացող պայթումները տեսնելու: Կրակեցին սպիտակների գնդացիները, կարծես քամին անցավ դաշտի վրայով, միաց հողը թափվող գնդակներից:

Իսկ մարդը քայլում ե, հա՛ քայլում: Մոտիկ, ավելի մոտիկ: Բարձրացրեց ձեռքը, նշան ե անում կուրսանտներին, ծիծաղում ե:

Սերգո՛: Կոմիսս'րը: Հրամանատա՛րը:

Հասավ Սերգոն գերեզմանոցը, անցավ արկերից քանդված քարե ցած պարսպի վրայով, առանց շտապելու մտավ դիրքերը:

Ուրախ ու զվարթ ժպիտը յերեսին, փայլատակող սև խոշոր աչքերով, նա դանդաղ անցավ դիրքերով, ջերմագին և պինդ սեղմելով ամեն մի մարտիկի ձեռքը:

— Դիմացե՛ք, ընկերնե՛ր, — ասում եր նա: — Դիմացե՛ք: Կիրովը Մոսկվա յե գնացել ոգնություն խընդրելու: Չեչնիա յեն սլացել սուրհանդակները: Կզա՛ ոգնություն: Խորհրդային իշխանությունը չի կորչի: Դիմացե՛ք:

Նա անցավ բոլոր դիրքերը, սեղմեց բոլոր կենդանի մնացած մարդկանց ձեռքերը, ցավով և վշտով կանգ առավ դիակների մոտ, քննախույզ հայացքով նայեց նրանց սառած, դալուկ դեմքերին, կարծես ուզում եր

նրանց ամբողջ կյանքում իր մտքում պահել:

Հետո դուրս յեկավ դիրքերից, նշան արեց կուրսանտներին իր գորշ, բարձր մորթե գլխարկով և շտապ քայլերով գնաց դեպի քաղաք՝ շրապներների և գնդացիային տարափի տակ:

Նա վոչ մի անգամ յեա չնայեց, վոչ մի անգամ չբարձրացրեց գլուխը: Սյդպես ել նա գնաց, հանդարտ, կենտրոնացած, անվեհեր, դեպի քաղաք, վորտեղ սպասում եյին նրա խորհրդին, նրա փաղաքշանքին, նրա խրախուսիչ խոսքին:

Կուրսանտները կովեցին մինչև վերջին փամփուշտը:

Պատ. խմբագիր՝ Մ. Արմենյան
Տեխ. խմբագիր՝ Ան. Գասպարյան
Սրբազրիչ՝ Վ. Ավագյան
Կոնտրոլ սրբ. Ա. Շահբազյան

Գլավ. լիտի լիագոր՝ Կ—4712 Հրատ. 4400.
Պատվեր 1362. Տիրաժ 8000
Քուլթ 62×94. Տպագրակ. 2 մամ.
Մեկ մամ. 30720 նիչ. Հեղինակային 11½ մամ.
Հանձնված է արտագրության 10 ղեկտ. 1937 թ.
Ստորագրված է տպագրության 23 փետրվարի 1938 թ.
Գինը 50 Կ.

3734 03 0040

ՀՀ Ազգային գրադարան

NI 0139245

204

15368

ԳԻՆԸ 50 ԿՈՊ.

С. БЕЗБОРОДОВ

Товарищ Серго

Гиз Арм. ССР, Ереван, 1938 г.